

ЛІЛІК Ольга

<https://orcid.org/0000-0002-5187-1944>
Researcher ID GQB-0015-2022
Scopus Author ID 58854885100

Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови,
літератури та журналістики,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: lilik8383@ukr.net

САЗОНОВА Олена

<https://orcid.org/0000-0001-6633-2348>
Researcher ID GQA-4287-2022,
Scopus Author ID 57347969600

Кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мов і методики їх викладання,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Чернігів, Україна) E-mail: olena-olena.09@ukr.net

ГЕНЕЗИС ТА МОДИФІКАЦІЯ ФІЛОСОФЕМИ ГАРМОНІЙНОГО В ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ В. ВИННИЧЕНКА: МАТЕРІАЛИ ДО ВИВЧЕННЯ В ЗВО

Мета роботи – дослідити процес становлення та трансформації філософем гармонійного в малій прозі В. Винниченка, простежити еволюцію авторських уявлень про цілісність буття від ранніх творів до модерністських новел крізь призму інтелектуального контексту початку ХХ століття, запропонувати методичні рекомендації до вивчення цих творів у межах літературознавчих навчальних дисциплін.

Методологія. Робота базується на комплексному аналізі художніх текстів (оповідання про дитинство, цикл «Намисто», новела «Момент») з використанням філософсько-антропологічного та порівняльно-типологічного методів. Це дозволило проаналізувати динаміку філософських поглядів письменника в контексті реалістичної та модерністської парадигм.

Наукова новизна. Уперше системно простежено генезис філософем гармонійного в малій прозі В. Винниченка як рух від дитячого світосприйняття через народну етику до екзистенційного розуміння «щасливої миті». Обґрунтовано специфіку модифікації цієї категорії у творах із фольклорними ремінісценціями та доведено її остаточну трансформацію в площину позасоціального буття.

Висновки. Світоглядна орієнтація прозаїка порубіжжя століть простежується крізь призму проблеми морального вибору загалом, водночас етичних поглядів подається у контексті модерністської філософії. Зауважено, що генезис досліджуваної філософем бере початок у дитячому світосприйнятті («Кумедія з Костем», «Федькові-халамиднику»), коли гармонія постає як природний, дитячий стан цілісності, що руйнується під тиском соціального детермінізму. У творах із фольклорними елементами (цикл «Намисто» («Ой випила, вихилила...», «Віють вітри...»)) гармонійне модифікується, переходячи в площину народної етики та фаталізму, філософема гармонії стає більш «дорослою» та драматичною. Вершиною трансформації є концепція «щасливої миті» (новела «Момент»), де гармонія набуває екзистенційного характеру. З'ясовано, що гармонія вже не в соціальному порядку чи моралі, а в миттєвому злитті людини з природою та власним «Я». Наголошено, що у В. Винниченка гармонія трансформується з естетичного враження у практичний рецепт порятунку людства від хаосу та самознищення. Загальна динаміка філософем відображає перехід творчості В. Винниченка від реалістичного побутописання до модерністського філософствування.

Ключові слова: філософема гармонійного, В. Винниченко, мала проза, світовідчуття.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та/або практичними завданнями. Літературний процес к. XIX – поч. XX ст. – це доба кардинального оновлення художніх форм і засобів втілення художнього в літературі; це час, коли суперечності між реалізмом і модернізмом, традиціями та новаторством визначали формування і становлення нових напрямів і течій в українській літературі. Літературна молодь шукала нового змісту, форми і засобів зображення людини, її буття, тривоги, надій і реальних перспектив на майбутнє. Протягом означеного періоду з усією гостротою і складністю постають проблеми багатьох моральних цінностей і категорій. У такі переломні моменти значно підвищується інтерес до проблем «внутрішньої» людини – сенсу існування, її гармонії і щастя.

Найбільш гостро філософема гармонізації актуалізувала себе в літературі в аспекті виявлення і осмислення у творчості різних митців системи моральних цінностей і антропологічних проблем. Творчість Володимира Винниченка постає унікальним майданчиком для переосмислення класичних філософем. Центральне місце серед них посідає категорія гармонійного, яка в художній тканині автора еволюціонує від стихійної цілісності дитячого світосприйняття до складної етичної системи «чесності з собою». У В. Винниченка вона позбавлена статичності. Для нього гармонія – це не відсутність конфлікту, а результат виснажливого пошуку балансу між «хочу» і «мушу», між природним інстинктом і соціальною нормою. Дослідження генезису цієї філософеми на матеріалі оповідань про дитинство та циклу «Намісто» дозволить простежити, як автор модифікує поняття ідеалу, адаптуючи його до кризового стану буття людини початку XX століття.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Фундаментальне вивчення спадщини В. Винниченка розпочав В. Панченко, простеживши за генетичними та типологічними зв'язками митця [13]. У книзі О. Брайка окреслено такі аспекти: експериментальний характер ранньої прози В. Винниченка, сюжетобудова та наратив, поетика деталі, конфлікти між ідеєю та інстинктом, мораллю та особистою свободою [1]. Р. Мовчан представила В. Винниченка як автора неореалістичного письма, який першим в українській літературі почав глибоко досліджувати підсвідомість, сексуальність та «чесність з собою» [12].

У роботі Т. Ткаченко звернуто увагу на проблематику алієнації (відчуження), конфлікту особистості з натовпом та пошуку морального ідеалу поза межами традиційної моралі [16]. Якщо названі науковці лише побіжно осмислювали категорію гармонійного, то Л. Левчук [9], О. Лілік, О. Сазонова, Н. Янкова [10], Н. Шумило [18] потлумачили її в синтезі морально-естетичних пошуків письменника з його концепцією «чесності з собою» та внеском у модерністський дискурс. Л. Горболіс стверджує, що гармонія у творах В. Винниченка досягається через самовдосконалення та «погодження людини із природою» [5].

Суголосно з цим дослідженням є докторська дисертація Н. Кобзей, у якій комплексно розглянуто філософсько-естетичні домінанти творчості В. Винниченка. Зауважено, що митець поєднує в собі іпостасі письменника, філософа, художника та політика, який прагне гармонізації буття. Центральною частиною аналітичного поля авторки, де досліджується еволюція від раннього модернізму до утопічних концепцій, стала велика проза. Винниченко-драматург аналізується як реформатор театру, що впроваджував інтелектуальний та психологічний дискурс. Ранні оповідання та новели аналізуються як етап формування стилю (імпресіонізм та експресіонізм). Модерністський синкретизм ілюструють есеїстика та філософські праці. Вони слугують теоретичним фундаментом для розуміння пізньої творчості В. Винниченка, у яких є спроби синтезувати гармонійне буття людини [8].

Окремий пласт представляють дослідження філософеми гармонійного в дитячій прозі В. Винниченка. О. Дем'яненко аналізує, як через дитячі образи письменник втілює ідеал «природної людини», яка живе в гармонії зі своїми внутрішніми імпульсами, попри зовнішній соціальний хаос [6]. Відомий винниченкознавець Г. Ключек досліджує психологізм оповідань «Федько-халамидник», «Кумедія з Костем», «Бабусин подарунок», де гармонійний первень часто вступає в конфлікт із жорстокою соціальною дійсністю [7]. У статті Л. Мацевко-Бекерської розглядається онтологія дитинства. Гармонія тут трактується як цілісність світосприйняття дитини, де немає розриву між «хочу» і «треба», що є основою майбутнього «конкордизму» [11]. Н. Шумило акцентує на тому, що дитина для автора – це модель гармонійного співіснування з навколишнім середовищем, де навіть «бешкетування» є формою вільного самовираження [19]. Вони зазвичай зосереджені на тому, як письменник проєктував свої філософські ідеї (єдність із природою, щирість, відсутність соціальних масок) на світ дитинства. Спостережено, що дитина в прозі часто є носієм тієї самої природної гармонії, яку дорослі втратили.

Філософсько-естетичне підґрунтя категорії «гармонійного» у світогляді Володимира Винниченка загалом науковцями досліджено через призму його концепції «конкордизму» (злагоди, узгодження), екзистенціалізму та модерністського психологізму. Його пошук гармонії – це спроба поєднати особистість із природою, суспільством та самою собою, часто шляхом «чесності з собою».

Мета роботи – дослідити процес становлення та трансформації філософами гармонійного в малій прозі В. Винниченка, простежити еволюцію авторських уявлень про цілісність буття від ранніх творів до модерністських новел крізь призму інтелектуального контексту поч. ХХ ст.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: проаналізувати філософсько-естетичне підґрунтя категорії «гармонійного» в контексті світогляду В. Винниченка та філософських тенденцій поч. ХХ ст.; визначити особливості втілення цілісності буття у ранній прозі письменника, простеживши зв'язок між народницькою традицією та першими спробами філософського осмислення світу; дослідити трансформацію філософами гармонії у модерністських новелах, акцентуючи увагу на психологізмі, екзистенційних конфліктах та деструкції традиційних ідеалів; простежити еволюцію авторських концепцій як шляхів пошуку нової життєвої рівноваги; з'ясувати роль поезики та засобів художньої виразності у відтворенні динаміки переходу від реалістичного до модерністського бачення світобудови.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження із зазначенням методів дослідження. Запропоноване дослідження базується на комплексному аналізі художніх текстів В. Винниченка (оповідання про дитинство, цикл «Намисто», новела «Момент») із використанням філософсько-антропологічного та порівняльно-типологічного методів. Методологічна та теоретична основа дослідження побудована на роботах загальнотеоретичного і конкретно-історичного характеру, що стосуються сфери філософії, етики, естетики, літературознавства. Методологічним стрижнем дослідження стала світова філософська спадщина письменників, де гармонія співвідноситься з пошуком щастя, відчуттям рівноваги, коханням, єдності людини і природи. Важливе методологічне значення для роботи мали філософсько-світоглядні дослідження, представлені творами А. Камю, Ф. Ніцше, З. Фройда, Ж.-П. Сартра та ін. Новітніми орієнтирами слугували праці сучасних філософів, які спостерегли, як поняття гармонії в сучасній філософії (ХХ–ХХІ ст.) трансформувалося: від класичного «порядку» воно перейшло до питань співіснування, етики та екології – Т. Адорно, Р. Арнгейма, А. Н. Вайтгеда, К. Вілбера, Г.-Г. Гадамера, Ю. Габермаса, Е. Левінаса, Ж.-Ф. Ліотара, А. Несса, В. Татаркевича, Ж. Рансьєра. Це дозволило проаналізувати динаміку філософських поглядів письменника в контексті реалістичної та модерністської парадигми.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз наукових праць дозволяє стверджувати, що ключовими філософсько-естетичними концептами гармонії у В. Винниченка, як одного з найяскравіших представників модернізму, є такі: конкордизм (злагода) – синтез етичних і філософських пошуків, спрямований на гармонізацію людини з довколишнім світом. «Чесність із собою» – моральний імператив, що усуває внутрішній конфлікт і веде до особистісної гармонії. Екзистенціальна гармонія – пошук гармонії у межових станах. «Сонячна машина» – спроба зобразити гармонійне майбутнє (соціально-філософський аспект).

Гармонійне – одна з естетичних категорій. У системі категорій гармонія виступає антитезою до хаосу та диспропорції, фіксуючи вищий ступінь упорядкованості буття. За філософським словником (зокрема, за редакцією В. Шинкарука), гармонія як категорія – це філософсько-естетичне поняття, що означає зв'язок, співрозмірність та злиття складників цілого в єдину органічну систему, що базується на поєднанні протилежних елементів у єдине цілісне ціле [4, 111]. Це певний тип міри, де якісні протилежності перебувають в якісній єдності та цілісності. Гармонія – це стан людської душі, стан рівноваги, балансу, спокою.

Оскільки предметом нашого дослідження не є еволюція філософами гармонійного як теоретичної дефініції, то ми лише побіжно зупинимося на філософських тенденціях, необхідних для нашої розвідки.

Саме поняття гармонія з'являється у греків. В історії філософії категорія гармонії отримала різнобічне тлумачення, пов'язане з проблемами етики, космології і гносеології, а в основі всіх цих учень про гармонію лежали естетичні ідеали та уявлення про людину, природу і суспільство. Фундаментальне обґрунтування категорії гармонійного було закладено давньогрецькою філософською думкою (Сократ, Платон і Аристотель). Завдяки Сократу категорія гармонії в античній естетиці трансформувалася з онтологічної (як вираження світової симетрії)

у функціональну. Філософ відійшов від математичного формалізму піфагорійців, запровадивши критерій доцільності. Відтак гармонійність об'єкта почала визначатися не його фізичними параметрами, а мірою відповідності конкретній меті чи завданню. Тільки розібравшись у собі, людина здатна встановити гармонію з довкіллям. Цей новий і дуже важливий мотив у розумінні гармонії став згодом домінантним у теоріях класичної та елліністичної епох.

Кожен із давньогрецьких та давньоримських філософів вніс щось своє в розуміння гармонії. Геракліт – взаємопроникнення та боротьбу протилежностей; Сократ, Платон, Сенека – самовдосконалення людини через ідеал та ідею. Усі ці напрямки взаємодоповнюють один одного та створюють раціоналістичну гармонію. У центрі раціоналістичної гармонії стоїть особистість, здатна в процесі боротьби між розумом, волею та почуттями творити власний ідеал, який і стане основою гармонізації особистості. Сучасна естетична наука широко використовує філософські категорії гармонії та міри. Ця широта проблематики свідчить про універсальність гармонії як важливої естетичної категорії. Проте філософське розуміння гармонії людини еволюціювало від античних уявлень про космічний порядок до сучасних концепцій внутрішнього спокою та самоприйняття [14].

В українській філософії про категорію гармонійного найповніше висловився Григорій Сковорода в кількох працях. Так, у «Розмові, званій Алфавіт, чи Буквар миру» філософ стверджував, що гармонія можлива лише через самопізнання та «сродну працю». За Сковородою, «справжнє щастя не в багатстві, не в чинах, не в почестях, а у внутрішньому мирі нашого серця» [15, 416]. Він закликав не шукати щастя в зовнішніх речах, які є мінливими, а знайти його у власному дусі [15, 415–418]. У праці «Наркіс. Розмова про те: пізнай себе» він пояснював метафору Наркіса: пізнати себе – це «залюбитись у самого себе» святою любов'ю, побачивши всередині божественну красу. Філософ вчить, що для досягнення щастя людина мусить «прислухатися до себе», «повернутися в дім свій», адже «Дух Божий живе у вас». Гармонія починається з виявлення в собі божественного начала. Щастя – це внутрішній світ, який досягається через зв'язок із духовним світом [15, 154–157]. У «Симфонія, названа Книга Асхань» філософ радив не вчитися того, до чого не маєш хисту, і не обіймати посад, що суперечать природі, оскільки це руйнує внутрішню цілісність [15, 195].

Філософська думка поч. ХХ ст., зокрема в Україні та Європі, переживши кризу раціоналізму та пошуку нових сенсів, акцентувала увагу на екзистенціальних, містичних та антропологічних аспектах гармонії, що безпосередньо впливало на письменників-модерністів. На відміну від філософів XVIII–XIX ст., де світ порівнювали з годинником, на початку ХХ ст., він бачився як живий організм, тобто сталася відмова від механіцизму. Гармонія починає трактуватися через самореалізацію особистості та її призначення, тобто антропоцентризм. Посилиться увага до емоцій та інтуїції як інструментів досягнення злагоди, що особливо характерно для української філософської традиції. Саме письменники-модерністи актуалізували сквородинські ідеї. Тож відбувся синтез ірраціонального та раціонального: гармонія в цей період розглядалася не як статичний спокій, а як складний баланс між хаосом, особистістю та всесвітом. Філософема гармонійного – це не стільки зовнішній порядок, скільки внутрішній лад, цілісність особистості та її суголосність із природою та вищими духовними первнями. Основними тенденціями щодо розуміння гармонії на поч. ХХ ст. є органічна «зрошеність» з природою (міфологічно-антеїстична ідея). Яскравим прикладом є творчість Лесі Українки («Лісова пісня»). Проявилися екзистенціально-гуманістичні тенденції, коли гармонія сприймалася через внутрішнє самовдосконалення особистості, пошук сенсу життя та діалог із навколишнім світом. Філософи наголошували на гармонізації стосунків людини з іншими людьми та «таїною» (метафізичним світом). Крім того, філософи поч. ХХ ст. відмовлялися від ідеї гармонії як суто впорядкованої, механічної системи, створеної людським розумом. Замість цього гармонія часто розглядалася через призму внутрішнього життя людини. Для української думки було характерним синтезування емоційних та раціональних елементів, де гармонія досягалася через духовну єдність, а не суворе дотримання теоретичних схем [14].

Тож на поч. ХХ ст. естетичний аспект гармонії радикально переосмислюється: від класичної «краси як досконалості» митці переходять до внутрішньої гармонії, яка часто народжується через дисонанс, абстракцію та синтез мистецтв. Гармонію можна ототожнити із щастям. Адже, коли людина досягає гармонії у житті, вона є щасливою. Щастя – психоемоційний стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого задоволення та безмежної радості. Те, що викликає відчуття найвищого задоволення життям, дає радість людині. Стан чи якість бути щасливим; насолоджувальний досвід чи емоція, що народжується

від володіння добром чи задоволення бажань, втіха, присмність, благословенність. Філософи принаймні з часів Сократа досліджують природу щастя і його досяжності [14]. В історії етичної думки проблеми сенсу життя та щастя розглядаються як взаємозв'язані на засадах взаємозумовленості.

Літературознавча наука широко послуговується категоріями філософії, оскільки генетично спирається на її досягнення. Відтак доречно розглянути, як актуалізується категорія гармонійного у творчій спадщині прозаїка порубіжжя століть, оскільки цей період позначений посиленою увагою саме до питання гармонійного – краси і правди.

У контексті Винниченкових роздумів над природою моралі і щастя значне місце посідає модерна філософія, яка визначила певні аспекти його світоглядної орієнтації. Поєднуючи етику з екзистенціалізмом, віталізмом, індивідуалізмом, він, як і багато митців його доби, намагався з нових позицій вирішити питання моральної філософії, зокрема проблему людського щастя, гармонії. «Чесність з собою» Винниченка і є, власне, однією з засадничих ідей екзистенціалізму: бути чесним означає бути вільним, чинити свій вибір вільно, у повній відповідності до внутрішньої сутності індивіда. Позаяк головною підвалиною особистого щастя, за Винниченком, має бути внутрішня рівновага, гармонія, його система набула назви «Конкордизм», що в перекладі з латини означає «погодження». Саме поняття гармонії стало основоположним в етичній концепції письменника.

Художнє дослідження теми дитинства (оповідання «Кумедія з Костем», «Федько-халамидник» та ін.) цілком впевнено можна вважати етапом на шляху пошуку гармонії. Як письменник Винниченко відчуває і передає глибинну діалектику процесу дитячого світосприймання і світобачення як цілісного, гармонійного, тому дитинство підсвідомо пов'язується в нього з періодом щастя, гармонією із собою. В. Винниченко легкими мазками наносить різні деталі зовнішнього опису хлопчиків. Першими бачимо замерзлі «тверді та червоні, як молоденька морква» руки Семенця. Цій портретній рисі автор протиставляє «чорну, подряпану невеличку ручку» Костя, а пізніше уточнює, що «рука була страшно гаряча». Зважаючи на холодний вітер, «всі (діти) були в свитах і чоботях», і тільки Кость «босий, в одному піджачку та брудній сорочці» [2, 30]. Привертають увагу читача «зеленкуваті, вузькі, глибокі оченята», «ріденькі, гостренькі зуби». Ці образотворчі деталі дають можливість дізнатися про обличчя Костя. Третім у компанії був «чорненький і чистенький, як кузочка» Данилко. Зовнішня привабливість хлопчика контрастує з його поведінкою. Через портретні риси передає автор злидні, в яких зростає дитина, однак сіра буденність не здатна позбавити внутрішньої краси, гармонії маленького Винниченкового героя, який не втрачає найвищих людських якостей – доброти, чесності, правдивості. Так само Федько з оповідання «Федько-халамидник» не перетинає межі власного сумління, залишається щасливим у власній правді буття, незважаючи на провокаційні виклики обставин. Персонажі досягають гармонії через бунт в абсурдному світі (як в А. Камю), усвідомлюючи свою злиденну долю, не шукають сенсу, а мають мужність лишатися собою, що робить їх щасливими всупереч стереотипним уявленням. Водночас письменник розглядає світ дитинства як продукт соціальних відношень і подає його як процес становлення особистості, розвиток моральної свідомості дитини. В оповіданнях В. Винниченка героям нерідко доводиться скуштувати і злигоднів, і важкої праці. Письменник виявив надзвичайно тонке розуміння внутрішнього світу дитини, правдиво відобразив нерідко гірку долю дітей-бідняків.

Навіть тоді, коли В. Винниченко змальовує сиріт та знедолених дітей, його твори позначені ліризмом, світлою тональністю, що йде не лише від автора, а й від інших персонажів, що співчувають покривдженним. В оповіданні «Та немає гірш нікому...» панича-сироту Льоню за витівки в гімназії жорстоко побив рідний дядько. Хлопець сподівався, що за це його виженуть із ненависної гімназії та оддадуть у пастухи, але даремно – його лишать. Льоня поринає у глибокий відчай. Але тут наймичка, співчуваючи його лихові, починає співати пісню про сироту, яку він так любить. І дитина оживає, радіє. Усе вже здається не таким жадливим та безнадійним. В оповіданні «Ой випила, вихилила...» головна героїня Ланка, щоб заробити цебер, що так потрібен для її хворої матері, відрізає із штанів у генерала великий гарний гудзик. Генерал помічає її та здимає галас, гадаючи що його хотіли зарізати. Городовий веде Ланку до поліції. Він різко блимає блакитними очима і не погоджується ні на жодні благання. Завівши дівчинку в малолюдну вуличку, він зненацька випускає її руку і штурхає в спину: біжи щодуху! Потім починає репетувати: «Держи її» – і, туркочучи чобітьми, вдає, ніби женеться за нею, а сам ховає посмішку в рудих настовбурчених вусах. І ця посмішка ніби осяює всю картину теплим гумором, раптово переводячи із трагедійно-романтичної площини в гармонійну, іноді навіть гумористичну.

Винниченкові образи дітей не могли не приваблювати тогочасного читача, так само як і теперішнього, невичерпною здатністю радіти, захоплюватися красою, яскраво відчувати добро і зло, справедливість і кривду; своєю емоційною і моральною реакцією на навколишню дійсність, а самі твори – глибокою правдивістю, яскравістю образів, тонким психологічним малюнком, природністю і в той же час романтичною не буденністю ситуацій. В образах дітей вгадуються великі потенційні сили народу і його можливості духовно збагачуватися і розвиватися.

Характерною ознакою творчої манери В. Винниченка є підкреслено суб'єктивне зображення дійсності. Природа, побут, події, зовнішність і вчинки персонажів зображаються не в протокольно-об'єктивній манері стороннього спостерігача, а через сприйняття самих персонажів. Перед нами постає не світ сам по собі, а враження від нього героя твору, причому це враження, звичайно, залежить від психологічного стану того, хто сприймає, його настрою переживань, безлічі суб'єктивних особливостей – тому весь час відповідно до них змінюється, оскільки змінюється і саме сприйняття. Для прикладу можна навести опис кімнати, якою її сприймає увечері наляканий темрявою Гринь із оповідання «Віють вітри, віють буйні...»: «На печі душно, черинь пече, жене духом глини і розігрітого кожуха. Але Гринь лежить непорушно, тільки голову виставив з-за завісочки у той загадковий, чудний світ, що починається зараз же за піччю. Все там тепер якесь інше, ніж звичайно: все ніби таке саме, як удень – і стіл з клітчатого цератом і мисник з розбитою Гриньком шибкою, і зелена в рожевих квітках скриня з горбатою спиною, на якій Гринь їздить верхи в Київ, – все те саме, але якесь воно тепер хитре, прикирле, з одведеними набік очима» [3, 452]. «Гринь скошує очі вниз, на стіну, де висить одежа. Там щось ворухиться, длубається вимотується з-під темної купи» [3, 453].

Уміння проникати в душевний світ дитини і «звідти» спостерігати навколишній світ знайшло яскраве вираження і своєрідну яскраву форму в оповіданнях письменника.

У творах збірки «Намісто» часто відсутня безпосередня авторська оцінка подій і персонажів, водночас відсутня пряма мова під час передачі думок героїв. Автор ніби фіксує «потік» безпосередньої свідомості героя і важко відрізнити, де закінчуються слова автора, а де починаються думки персонажа. Щоб ще більше утруднити це розрізнення, в дитячих оповіданнях звучать постійно ніби два голоси – дитяче й доросле сприйняття світу. Дорослі й діти розмірковують над одними й тими самими подіями та фактами, оцінюють одне одного, кожен зі свого боку. Ці оцінки часом збігаються, частіше розходяться, особливо в тому, що стосується різних витівок юних бешкетників. Таке «подвійне бачення» дійсності без зайвих описів і авторських аналізів допомагає краще розкрити особливості дитячої психології в порівнянні її з психологією дорослих, підкреслити особливості дитячого бачення світу.

Для прикладу візьмемо оповідання «Гей, хто в лісі, обізвся...», де В. Винниченко змалював психологію малого хлопця, його ставлення дорослих до тих самих подій. Хитрий дотепний хлопчак уже зрозумів, чого від нього хочуть старші, і лукаво цим користується: «Зінь – дуже слухняний та лагіденький. Він майже ніколи не сперечається, ні з ким не свариться, не верещить, не падає ногами. А тим часом добивається всього, чого хоче. Так же сумирненько схилив голівку до плеча, так широко-широко дивиться чорненькими, хитрими оченятами, так ласкавенько посміхається, просто-таки соромно відмовити йому» [3, 28].

Своїм гострим розумом і невеличким життєвим досвідом Зінь аналізує всі заборони і пострахи, що на нього покладають батьки, тобто він має не бешкетувати. Його не лякає і Бог, бо малий уже втямив, що і його можна задобрити: «Треба тільки гарненько скласти ручки, пошепотіти губами перед іконами, сильненько постукати лобом багато-багато поклонів – і бозя вже задобрений» [3, 28]. Оскільки його ніяк не можна почути і побачити, то Зінь і не дуже вірить в його існування. Більше лякає його босяк Корчун, оскільки він цілком реальний і страшний на вигляд. Тож Зінь починає його вивчати, щоб зрозуміти, як його знешкодити. І поступово приходиться до думки, що Корчун зовсім не такий, яким його бачать дорослі. Якщо для старших Корчун, лише бридкий халамидник, волоцюга і злодій, від якого треба триматись подалі, то Зінь сприймає його зовсім інакше. Оскільки Корчун всевладний, бачить усі його капості (як запевняють Зіня батьки), і може його в будь-який момент покарати, то Зінь вважає, що Корчун і є справжній Бог. І поступово хлопець доходить висновку, що його Бог не такий уже й поганий. Зіня заворожують його пісні, величезна сила: адже він самостійно витяг застряглого в болоті воза; його весела вдача, вільнолюбна й широка натура. А якщо він часом сердить когось і робить комусь зло, міркує Зінь, то це від того, що йому ж ніхто ні свічки не поставив, а всім же богам треба ставити, щоб були добрими. І Зінь вирішує виправити цей недогляд і, вибравши слушну мить, таки задобрити Корчуна [3, 38]. Коли хлопець побачить загибель Корчуна, це стане для нього справжньою трагедією: як же ж можна вбивати всемогутнього Бога.

Так Володимир Винниченко у невеличкому оповіданні зобразив, як трансформується міф у свідомості дитини, яких форм набуває. Письменник показує, як мала дитина мислить – здебільшого конкретно та образно, зображує весь процес розмірковування та аналізу дитячим мозком абстрактного поняття; як воно знаходить конкретне і реальне втілення у дитячій свідомості.

Творчість письменника характеризується посиленням інтересу до життя людини, до її психологічного світу, посиленням гуманістичного пафосу, чому найяскравішим свідченням є збірка «Намісто». Вона просякнута світлим гуманістичним пафосом, оптимістичною вірою в маленьку людину, написана в піднесеному романтичному дусі. І хоч автор і змальовує часом навіть трагічну долю дитини, але все ж таки дитинство у творах Винниченка – це період щастя, радості та гармонії.

Слабовольна людина, залежна від біологічних чинників, до речі, такий тип героя з внутрішньою боротьбою моралі з інстинктом є одним із найулюбленіших прийомів ранніх творів В. Винниченка. Уявлення про щастя співвідносяться у теорії Винниченка з усією повнотою сутнісного виміру людського буття, тому і правила поведінки у його системі самовдосконалення стосуються різних сфер життя – родинної, інтимної, суспільної.

Любов, як моральна цінність, безпосередньо пов'язана у Винниченка з відчуттям гармонії. З одного боку, йому близька концепція любові, що визначається раптовістю, трагедійністю, з іншого – через таке особистісне відношення, як кохання, відтворюється у нього найбільш загальне відношення людини і світу. Любов для митця є проривом людини до людини у всій дійсності і конкретності подоланням відчуження. Любов ототожнюється з гармонією.

Спалах щастя закоханої людини описаний також в оповіданні В. Винниченка «Момент». Чоловік і жінка, які не мали спільного минулого й не матимуть спільного майбутнього, лише на один момент усвідомили, наскільки щасливими вони є, і понесли цей момент у серцях у свої подальші, нарізні, життя: «Рішуче, я знав її, – ми десь жили разом. Може, вона була колись веселою берізкою, а я вітром? Вона тремтіла листям, коли я співав їй в тихий вечір пісню вітра? Хто скаже, що ні? Може, ми були парою колосків і близько стояли один коло одного? Хто його зна, але я знав її давно-давно» [2, 40].

У центрі твору – історія випадкової зустрічі революціонера-підпільника, від імені якого ведеться оповідь, та панни Мусі. Ці персонажі за збігом обставин нелегально переходять кордон разом. Їхнє знайомство відбулось зовсім випадково під час перепочинку по дорозі до кордону, в повітці, де візник запропонував герою переховатися від небезпеки [2, 39]. Згідно із законами новелістичного жанру автор протягом усього твору тримає читача в напрузі, що пов'язана з екзистенційною межовою ситуацією, яку переживають двоє молодих людей: вони ж реально перебувають на межі життя і смерті. Герої самі свідомо обирають шлях, сповнений небезпек, обоє знають про ризик, а в якийсь момент навіть упевнені, що гинуть.

Два мотиви – життя і смерті – сплетені у нерозривну єдність. Спочатку герой, молодий, сповнений енергії та оптимізму, сприймає смерть на рівні сміху, гри («стало страшенно смішно: я – мертвий»). Він навіть дозволяє собі «пожартувати» зі смертю: «Я – будучий мертвяк. Лежу десь в якому небудь ярі, дикому, порожньому, наді мною небо, на вису маленька чорни ринки, а над ранкою кружки сидять такі ж самі блискучі, зеленкуваті мушки й ніби ворожать, заглядаючи у неї, туди, всередину, де оселилась смерть... А на скелі якійсь сидять чорні, великі, тасмні ворони і ждуть чогось». Зрештою, смерть дисонує зі станом природи – з розкішним весняним днем, коли навколо героя «кохалося поле, шепотіло, цілувалося... Пахло рясом, народженням, щастям руху і життя, змістом сушого» [2, 42].

Це був для героя новели момент щастя, коли хочеться натхненно жити і любити... Однак із наближенням умовної межі життя і смерті бачимо, як поглиблюються переживання героя – через екзистенційні стани страху, тривоги, передчуття кінця. Автор твору нанизує все нові художні деталі, що передають моральний і фізичний стан персонажа: йому стало «тісно, нудно, неспокійно», «холодно в грудях і завмерло серце». Сам собі герой здавався «трупом, який везуть уже від кордону». Навіть постать візника Семена, який віз героя, відтінювала загрозу ілюзії – смерті своїм «мертвим носом».

Проте Винниченко, будучи знавцем людської душі та законів новелістичного жанру, інтригує читача, вводячи в канву твору несподіваний поворот дії. У повітці герой знайомиться з вродливою панною, фантастичною фесєю, яка зачаровує його своєю незвичайною красою і сміхом. Вишуканість вбрання і врода панни викликають у героя захоплення, а водночас ніяковість, розгубленість. Юнак навіть забуває, в якому місці вони знаходяться, і робити спроби поводитися за правилами етикету («Можна ввійти?» , «Дякую») Кожен наступний крок – це шлях руйнування непотрібних тут решток етикетних бар'єрів, які стають смішними і зайвими,

коли герої вбираються в прості свитки. І як це не парадоксально, таке перевдягання ініціює сама панночка: «Ми так схожі на старців» [2, 40].

Герої новели поступово стають ближчими одне одному, природнішими. Тобто ми спостерігаємо гармонію людини і природи. Не випадково Муся, малюючи ідеальну модель поведінки всього живого в природі, згадує метеликів, які вмирають серед кохання. Герой теж зізнається, що, напевно, знав панну давно, вони «десь жили разом» [2, 46].

У світі природи відбувається здоровий, вічний процес постійного народження всього живого, що відповідає взаємністю на природність душевних і тілесних поривань двох молодих людей. Персонажі немов зливаються з природою: «Ліс ніби помирився з нами й не дивився так вороже і суворо; дуби із співчуттям поглядали на нас згори; оголені берези несміло визирали з-за них і посміхались білим гіллям. Ліс помирився з нами і провадив далі своє життя, життя кохання, народження, росту» [2, 45]. Винниченкові герої нагадують, що саме буття – це чудо гармонії, і воно не перестає бути ним, коли люди стають дорослими. Однак люди звикають до життя, воно стає для них буденщиною, у якій розчиняється гармонійне, а відтак зникає і щастя. Навіть таке святе почуття, як кохання, вони перетворюють на побутовий елемент рутинного буття. Недаремно панна Муся каже: «Щастя – момент. Далі вже буденщина, пошлість. Я знаю вже. Саме найбільше щастя буде мізерним в порівнянні з цим» [2, 49]. Ось чому герої розлучаються, але прагнуть залишити своє почуття чистим і високим. Адже місце романтики згодом посяде буденщина, кохання затьмарить тягар сімейних обов'язків. Як зазначає Ольга Слоньовська, «проблема смерті не зникає. Просто йдеться про смерть кохання а його зоряний час, смерть любові во ім'я того, щоб все життя про неї пам'ятати» [2, 9].

Письменник намагається переконати читачів, що зустріч героїв новели не була випадковою. Переживши разом межову ситуацію страху і смерті, перейшовши кордон, зазнавши великого щастя, вони пройшли через духовне змужніння – і переродились іншими, внутрішньо багатшими людьми: «Це був вихор життя, який зміта все сміття «не треба», «не можна», це було щастя крові, мозку, нервів, кісток; це було найвище щастя народження, народження не з сліпими, а з одвертими, видющими очима душі» [2, 39]. Муся впевнена, що щастя – це сукупність коротеньких моментів. Людина все життя щасливою не може бути. Але не слід втрачати оптимізму й любові до життя. Цей свідомий вибір персонажів суголосний із філософією Ж.-П. Сартра, згідно з якою справжня гармонія можлива лише тоді, коли людина відмовляється від ролі жертви обставин, бере на себе відповідальність жити відповідно до своїх цінностей, що водночас перегукується із винниченківським «чесність із собою». Прийняття того, що ви самі «проекуєте» своє життя, знімає напругу від очікування допомоги ззовні. Свобода – це важко, але життя (автентичність) і є єдиним чесним станом. Присутнє тут також гайдегерівське «буття-з-собою». Коли персонажі розуміють, що час обмежений, то перестають витрачати його на дрібниці, знаходячи спокій у справжньому «бутті-тут».

Отож, Винниченкові герої у процесі духовного зростання проходять всі ступені щастя – від земного первісно-інфантильного (дитинного) задоволення життям до блаженства, «досконалої радості». Людина щаслива, оскільки є відчуття гармонії з навколишнім світом. Тож філософема гармонійного у творах зазнає суттєвої модифікації, бо для персонажів важливою є не просто позірна декларація, на яку розраховує суспільна думка, що зі мною «все добре», навпаки, є чітке усвідомлення – «я на своєму місці, я знаю, хто я, і я сам обираю свій шлях», навіть якщо цей шлях складний.

У працях пізнішого періоду митець розробляє поняття «конкордизм», що повинне стати першою програмою гармонійного суспільства, однак, ця теорія не є догмою, на чому і наголошував Винниченко, вона лише уособлює вказівки на кшталт шляху до оновлення, до розвитку узгодженого людського співжиття – шляху до гармонії. Ця система моралі передбачає незалежність права вибору індивіда.

Роздуми про щастя так чи інакше передбачають ідеал конкретного об'єктивного положення чи суб'єктивного стану людини, виражають уявлення про те, якими повинні бути її життя і діяльність. Це стан певної задоволеності. Однак критерії оцінювання задоволеності визначаються індивідуально, і людина, таким чином, постійно опиняється у ситуації вибору – від елементарного визначення пріоритетів у системі задоволень до прийняття рішення на більш високому моральному рівні. Різниця у виборі критеріїв, багатстві шляхів, якими досягається рівновага, значною мірою зумовили розмаїття етичних напрямків і шкіл у ХХ ст. Отже, саме вибір, його мотивація, береться як визначальний фактор під час аналізу основних концепцій категорії гармонійного.

Інтерес Винниченка до категорії гармонійне і сама концепція «творення гармонії, щастя» пояснюються, передусім, шуканнями морального характеру, які висунула його доба: перехід у нове ХХ століття, що супроводжувався світовими війнами та соціальними катастрофами, вимагав нового ідеалу щастя, гармонії.

Процес осмислення основних констант гармонії відбувався у творчості українських письменників к. ХІХ – поч. ХХ ст. через актуалізацію проблеми щастя, що і визначило характер їх морально-етичних шукань. Концепція творення щастя уявлялася як теорія самовдосконалення, що могла наблизити людину до щасливого буття і повноцінного сприйняття світу, до пізнання свого життєвого сенсу, як система духовних цінностей, пов'язаних між собою любов'ю, що виступає тією гармонійною силою, яка єднає людину з іншими людьми, зберігаючи, водночас, її свободу та індивідуальність, розумом, який сприяє пізнанню і трансцендентності без участі ірраціоналістичної сили, та дією у межах певної спільноти, що спроможна підвести людину до тієї ідеї, що надасть значення її буттю і плідності праці. Щастя не дається людині як іманентна даність, воно є продуктом творення людини, моментом її вищого пізнання.

На відміну від традиційного письма прозаїків старшого покоління, у молодих письменників спостерігаємо зміну художнього мислення в головних його параметрах: новий зміст і художня форма, певні особливості творчого процесу, розширення читацької аудиторії та специфічний вплив на неї. Митці звертають увагу на почуттєвий (інтуїтивний) початок, який ґрунтується на процесі самоспостереження: спостереження себе в іншому й іншого в собі. Індивідуальне та індивідуалістичне «Я» стають у них не тільки предметом художньої обсервації, а й способом зображення людини. Звідси увага до таких проблем єднання людини і світу (природного й урбаністичного, соціального і внутрішнього). По суті, змінюється концепція людини. Пошук єдності й гармонії, гармонії людської душі, життя, гармонії зі світом трактується письменниками по-своєму.

Інтерес українських митців, як-от: Володимир Винниченко, Леся Українка та Михайло Коцюбинський – до категорії гармонійного, проблеми щастя і сама концепція «творення щастя» пояснюються передусім шуканнями морального характеру, які висунула їхня доба: перехід у нове ХХ ст., що супроводжувався світовими війнами та соціальними катастрофами, вимагав нового ідеалу щастя, гармонії.

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. В. Винниченко ототожнює категорію гармонійного з прагненням людини до праці, почуттям любові, рівноваги та міри, відчуттям щастя. Поетика контрастів, антиномія гармонії та дисгармонії, постійне протиріччя взаємовиключних тенденцій життя і пошук рівноваги становлять чи не найважливіші прикмети Винниченкової манери письма. Поняття «воля до гармонії» як прикмета художньої свідомості Винниченка певним чином співвідноситься з категоріями морально-етичного та суспільно-філософського плану, з допомогою яких він прагне дослідити внутрішні конфлікти людини та її зусилля в досягненні внутрішньої рівноваги.

Тут ми неминуче стикаємося з Винниченковою теорією «чесності з собою», без об'єктивного, неупередженого осмислення якої неможливо зрозуміти сутність пошуків письменника у сфері поглиблення художнього психологізму. Основою «волі до гармонії», якою пронизані твори Винниченка, є свідомо внутрішня потреба людини, що передбачає добровільний вибір, а не примус. Герої творів письменника бажають, щоб їх приймали й любили, якщо вони того варті, такими, як вони є, а не за ті чи інші заслуги. Можна вивести складові гармонійної особистості для персонажів аналізованих творів: дитинна наївність, відсутність внутрішніх конфліктів, єдність із природою, крім того, духовна гармонія будується на розвитку чеснот і переосмисленні відносин з іншими.

Гармонія, за В. Винниченком, вища форма громадського та індивідуального існування, мислиться ним як повна узгодженість людини зі своїм внутрішнім «я» і світом, а в ширшому плані – як образне втілення ідеалу братерського співжиття і загального щастя.

Світоглядна орієнтація прозаїка порубіжжя століть простежується крізь призму проблеми морального вибору загалом, водночас еволюція етичних поглядів подається у контексті модерністської філософії. Зауважено, що генезис досліджуваної філософії бере початок у дитячому світосприйнятті («Кумедія з Костем», «Федькові-халамиднику»), коли гармонія постає як природний, дитячий стан цілісності, що руйнується під тиском соціального детермінізму. У творах із фольклорними елементами (цикл «Намисто» («Ой випила, вихилила...», «Віють вітри...»)) гармонійне модифікується, переходячи в площину народної етики та фаталізму, філософема гармонії стає більш «дорослою» та драматичною. Вершиною трансформації є концепція «щасливої миті» (новела «Момент»), де гармонія набуває екзистенційного характеру. З'ясовано, що гармонія вже не в соціальному порядку чи моралі, а в

миттєвому злитті людини з природою та власним «Я». Наголошено, що у В. Винниченка гармонія трансформується з естетичного враження у практичний рецепт порятунку людства від хаосу та самознищення. Загальна динаміка філософемі відображає перехід творчості В. Винниченка від реалістичного побутописання до модерністського філософствування; трансформується з естетичного враження у практичний рецепт порятунку людства від хаосу та самознищення

Для подальших досліджень варто загалом переосмислити ранню творчість письменника через призму філософемі гармонійного та його власної філософської системи – конкордизму (пошуку злагоді з собою, природою та людьми).

References

1. Брайко О. В. Проза Володимира Винниченка 1902–1910-х років: проблеми поетики: монографія. Київ: Стилос, 2011. 303 с.
Braiko, O. V. (2011). *Proza Volodymyra Vynnychenka 1902–1910-kh rokiv: problemy poetyky* [Prose of Volodymyr Vynnychenko of the 1902–1910s: problems of poetics]. Kyiv: Stylos [in Ukrainian].
2. Винниченко В. К. Вибрані твори: Оповідання. Повість. Романи / передм. Л. С. Дем'янівської. Київ: Грамота, 2005. 928 с.
Vynnychenko, V. K. (2005). *Vybrani tvory: Opovidannya. Povist'. Romany* [Selected works: Stories. Novella. Novels] (L. S. Dem'yanivska, Intro.). Kyiv: Hramota [in Ukrainian].
3. Винниченко В. К. Намисто: Оповідання: Для мол. та сер. шк. віку / упоряд. Й. Й. Брояк; передм. С. А. Крижанівського; худож. Л. В. Львчинська. Київ: Веселка, 1989. 380 с.
Vynnychenko, V. K. (1989). *Namysto: Opovidannya: Dlya mol. ta ser. shk. viku* [The Necklace: Stories: For primary and secondary school age] (Y. Y. Broyak, Comp.). Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
4. Гармонія. Філософський енциклопедичний словник / гол. редкол. В. І. Шинкарук та ін. Київ: Абрис, 2002. С. 111.
Shynkaruk, V. I. (Ed.). (2002). *Harmoniya* [Harmony]. In *Filosofskyi entsyklopedychny slovnyk* (p. 111). Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
5. Горболіс Л. М. Людина і природа в конкордистській доктрині Володимира Винниченка: екологічний вектор. *Філологічні трактати*. 2018. Т. 10, № 4. С. 138–144.
Horbolis, L. M. (2018). *Lyudyna i pryroda v konkordyst's'kyi doktryni Volodymyra Vynnychenka: ekolohichnyy vektor* [Man and nature in Volodymyr Vynnychenko's concordist doctrine: ecological vector]. *Filolohichni traktaty*, 10(4), 138–144 [in Ukrainian].
6. Дем'яненко О. О. Концепція дитинства у творчості Володимира Винниченка. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія: Філологічні науки. 2011. Вип. 95 (1). С. 136–142.
Dem'yanenko, O. O. (2011). *Kontseptsiya dytynstva u tvorchosti Volodymyra Vynnychenka* [The concept of childhood in the works of Volodymyr Vynnychenko]. *Naukovi zapysky [Kirovohrads'koho derzhavnogo pedahohichnoho univertsytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]*. Seriya: Filolohichni nauky, (95(1)), 136–142 [in Ukrainian].
7. Ключек Г. Д. Світ дитинства у творчості В. Винниченка. *Дивослово*. 1994. № 9. С. 14–20.
Klochek, H. D. (1994). *Svit dytynstva u tvorchosti V. Vynnychenka* [The world of childhood in the works of V. Vynnychenko]. *Dyvoslovo*, (9), 14–20 [in Ukrainian].
8. Кобзей Н. В. Володимир Винниченко у синкретичному полі модернізму : дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.01. Київ, 2025. 415 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/55527/> (дата звернення: 15.04.2026).
Kobzei, N. V. (2025). *Volodymyr Vynnychenko u synkretychnomu poli modernizmu* [Volodymyr Vynnychenko in the syncretic field of modernism] [Doctoral dissertation, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University]. Institutional Repository. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/55527/> [in Ukrainian].
9. Левчук Л. Морально-естетичні шукання Володимира Винниченка. *Культурологічна думка*. 2012. № 5. С. 115–123.
Levchuk, L. (2012). *Moral'no-estetychni shukannya Volodymyra Vynnychenka* [Moral and aesthetic quests of Volodymyr Vynnychenko]. *Kul'turolohichna dumka*, (5), 115–123 [in Ukrainian].
10. Лілік О. О., Сазонова О. В., Янкова Н. І. Українська мала проза: гібридні форми в історико-літературному процесі кінця ХІХ – початку ХХІ ст. (контекст інформаційно-освітнього простору) : навч. посібник. Чернігів : Десна Поліграф, 2022. 290 с.

- Lilik, O. O., Sazonova, O. V., & Yankova, N. I. (2022). *Ukrayins'ka mala proza: hibrydni formy v istoryko-literaturnomu protsesi kintsya XIX – pochatku XXI st. (kontekst informatsiyno-osvitn'oho prostoru)* [Ukrainian short prose: Hybrid forms in the historical and literary process of the late 19th – early 21st centuries]. Desna Polihraf [in Ukrainian].
11. Мацевко-Бекерська Л. В. Мала проза Володимира Винниченка: дискурс дитинства. *Література. Діти. Час: вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. Вип. 1. С. 18–24.
Matsevko-Bekerska, L. V. (2011). *Mala proza Volodymyra Vynnychenka: dyskurs dytynstva* [Small prose of Volodymyr Vynnychenko: Childhood discourse]. *Literatuta. Dity. Chas: Visnyk tsentru doslidzhennya literatury dlya ditey ta yunatstva*, (1), 18–24 [in Ukrainian].
12. Мовчан Р. Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер'єрі: монографія. Київ: Стилюс, 2008. 544 с.
Movchan, R. (2008). *Ukrayins'kyu modernizm 1920-kh: portret v istorychnomu inter'yeri* [Ukrainian modernism of the 1920s: A portrait in a historical interior] (Monograph). Kyiv: Stylos [in Ukrainian].
13. Панченко В. Є. Творчість Володимира Винниченка 1902–1920 рр. у генетичних і типологічних зв'язках з європейськими літературами: дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.01. Київ, 1998. 202 с.
Panchenko, V. Ye. (1998). *Tvorchist' Volodymyra Vynnychenka 1902–1920 rr. u henetychnykh i ty polohichnykh zv'yazkakh z yevropeys'kymy literaturamy* [The creative work of Volodymyr Vynnychenko 1902–1920 in genetic and typological connections with European literatures] [Doctoral dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv] [in Ukrainian].
14. Савельєв В. П., Повторєва С. М. Культурологія. Етика. Естетика: підручник. Львів: Магнолія 2006, 2025. 416 с.
Saveliev, V. P., & Povtoreva, S. M. (2025). *Kul'turolohiya. Etyka. Estetyka* [Culturology. Ethics. Aesthetics] (2nd ed.). Mahnoliya 2006. (Original work published 2006) [in Ukrainian].
15. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / за ред. Л. Ушкалова. Харків: Видавець Савчук О. О.; Едмонтон; Торонто: КІУС, 2011. 1400 с.
Skovoroda, H. (2011). *Povna akademichna zbirka tvoriv* [Complete academic collection of works] (L. Ushkalov, Ed.). Vydavets Savchuk O. O.; CIUS [in Ukrainian].
16. Ткаченко Т. І. Онтологічно-екзистенційні основи української малої прози кінця XIX–XX століть: дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.01. Київ, 2018. 415 с.
Tkachenko, T. I. (2018). *Ontolohichno-ekzystentsiyni osnovy ukrayins'koyi maloyi prozy kintsya XIX–XX stolit'* [Ontological and existential foundations of Ukrainian short prose of the late 19th–20th centuries] [Doctoral dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv] [in Ukrainian].
17. Хархун В. П. Роман Володимира Винниченка «Записки Кирпатого Мефістофеля»: генерика, семіосфера, імагологія: монографія. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011. 197 с.
Kharkhun, V. P. (2011). *Roman Volodymyra Vynnychenka «Zapysky Kyrpatoho Mefistofelya»: heneryka, semiosfera, imaholohiya* [Volodymyr Vynnychenko's novel «Notes of the Snub-nosed Mephistopheles»: Generics, semiosphere, imagology] (Monograph). Vydavnytstvo NDU im. M. Hoholya [in Ukrainian].
18. Шумило Н. Гармонійне і дисгармонійне в українській літературі початку XX ст. (Володимир Винниченко і сучасники). *Київська старовина*. 1998. № 5. С. 124–136.
Shumylo, N. (1998). *Harmoniyne i dysharmoniyne v ukrayins'kiy literaturi pochatku XX st. (Volodymyr Vynnychenko i suchasnyky)* [Harmonious and disharmonious in Ukrainian literature of the early 20th century (Volodymyr Vynnychenko and contemporaries)]. *Kyivvs'ka starovyna*, (5), 124–136 [in Ukrainian].
19. Шумило Н. М. Естетика дитячого світу в прозі В. Винниченка. *Слово і час*. 1993. № 2. С. 42–49.
Shumylo, N. M. (1993). *Estetyka dytyachoho svitu v prozi V. Vynnychenka* [Aesthetics of the children's world in the prose of V. Vynnychenko]. *Slovo i chas*, (2), 42–49 [in Ukrainian].

LILIK Olha

<https://orcid.org/0000-0002-5187-1944>
Researcher ID GQB-0015-2022

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of Department of Ukrainian Language,
Literature and Journalism,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: lilik8383@ukr.net

SAZONOVA Olena

<https://orcid.org/0000-0002-5187-1944>

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Languages and Their Teaching Methods,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: olena-olena.09@ukr.net

GENESIS AND MODIFICATION OF THE PHILOSOPHICAL CONCEPT OF HARMONY IN THE LITERARY WORLD OF V. VYNNYCHENKO: MATERIALS FOR STUDYING IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Aim of the study is to examine the process of formation and transformation of the philosopheme of the «harmonious» in V. Vynnychenko's short prose, and to trace the evolution of the author's perceptions of the integrity of being from his early works to modernist novellas through the lens of the intellectual context of the early 20th century.

Methodology. The study is based on a comprehensive analysis of literary texts (stories about childhood, the «Namysto» cycle, the novella «Moments») using philosophical-anthropological and comparative-typological methods. This approach allowed for an analysis of the dynamics of the writer's philosophical views within the context of realist and modernist paradigms.

Scientific novelty. For the first time, the genesis of the philosopheme of the «harmonious» in V. Vynnychenko's short prose is systematically traced as a progression from a child's perception of the world through folk ethics to an existential understanding of the «happy moment». The specificity of this category's modification in works with folkloric reminiscences is substantiated, and its final transformation into the realm of extra-social existence is proven.

Conclusions: The worldview of the turn-of-the-century prose writer is traced through the prism of moral choice, while the evolution of ethical views is presented within the context of modernist philosophy. It is noted that the genesis of the studied philosopheme originates in a child's perception of the world («A Comedy with Kost», «Fedko the itsy-bitsy»), where harmony appears as a natural, childlike state of integrity that is shattered under the pressure of social determinism. In works featuring folkloric elements (the «Namysto» cycle, including «Оу выпула, выкхылыла...», «Viyut vitry...»), the concept of harmony is modified, shifting into the realm of folk ethics and fatalism; thus, the philosopheme of harmony becomes more 'mature' and dramatic. The pinnacle of this transformation is the concept of the 'happy moment' (the short story «Moments»), where harmony takes on an existential character. It is established that harmony no longer resides in social order or morality, but in the momentary fusion of the individual with nature and one's own 'Self.' It is emphasized that in V. Vynnychenko's works, harmony transforms from an aesthetic impression into a practical recipe for saving humanity from chaos and self-destruction. The overall dynamics of this philosopheme reflect the transition of Vynnychenko's oeuvre from realistic depiction of everyday life to modernist philosophizing.

Keywords: philosopheme of the harmonious, V. Vynnychenko, short prose, worldview.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2026

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор С.І. Стрілець